

Ampúries (43 aC). Considerar estos episodios de manera unitaria supone precisamente menospreciar lo que históricamente es más significativo para todos ellos: analizar la dificultad que comporta para Roma compaginar la gestión global de un territorio provincial, sometido y fundamentalmente peregrino, con los intereses planteados por sus propios ciudadanos en el control y explotación de estas áreas provinciales, en la que la difusión de los condiciones jurídicas privilegiadas fue escasa y limitada. En otras palabras, ¿podemos hablar de formas de paisaje sin entrar en las formas de propiedad? ¿Las condiciones de posesión de la tierra y de los recursos provinciales, a su vez que las relaciones sociales de producción que de aquí se desprenden, son obviedades para un estudio arqueomorfológico?

También algunas interpretaciones históricas, fundamentadas a través de escasos datos arqueomorfológicos, nos parecen como mínimo arriesgadas, como por ejemplo la propuesta de un asentamiento de colonos por parte de T. Sempronio Graco en *Tarraco* basándose en la cita de Livio (XL, 39) (p. 122), o un hipotético asentamiento de veteranos de Pompeyo en *Ilerda*, *Osca*, y *Calagurris*, que no se fundamenta en ninguna datación ni arqueomorfológica ni sencillamente arqueológica (p.175). Ni la promo-

ción de una ciudad a colonia es sinónimo de *deductio* y centuriación, ni los veteranos itálicos y romanos se asentaron en provincias de manera tan sencilla, especialmente antes de César. En esta misma línea, y sólo desde este planteamiento formal, puede afirmarse, como indican los autores, que «Todo parece indicar que la política de ocupación del territorio respondió a los mismos principios que fueron utilizados un siglo antes en la conquista de Italia» (p. 124), refiriéndose a una política de fundaciones coloniales y construcción de vías en Hispania en el s. II aC que, desde mi modesto punto de vista, poco tiene que ver con el caso italiano.

En resumen, creo que la obra debe destacarse por el esfuerzo pedagógico y de síntesis que se realiza en la presentación de los estudios sobre la arqueología del paisaje, la descripción del *corpus* documental existente, y un replanteamiento necesario de la disciplina, pero creo que este replanteamiento debe realizarse a través de una mejor ponderación de los estudios realizados, una mayor prudencia en algunas interpretaciones, y finalmente un trabajo más profundo en el análisis histórico de las sociedades antiguas.

Oriol Olesti i Vila

Universitat Autònoma de Barcelona

RAIMVNDI LVLLI OPERA LATINA. 46-48.

Ars amatiua boni et Quaestiones quas quaesiuit quidam frater minor. Ediderunt Marta M.M. Romano et Francesco Santi. Turnhout. Brepols Publishers. 2004.

[In: CORPVS CHRISTIANORVM. *Continuatio Mediaevalis* CLXXXIII. DOCTORIS ILLVMINATI RAIMVNDI LVLLI OPERA LATINA CVM CVRA ET STVDIO INSTITVTI RAIMVNDI LVLLI IN VNIVERSITATE FRIBVRGENSE BRISIGAVORVM AD FIDEM CODICVM MANV SCRIPTORVM EDITA. *TOMVS XXIX*. Turnhout (Brepols Publishers) 2004].

Ha aparegut recentment a la col·lecció del Corpus Christianorum, en la seva Continuatio Mediaevalis, el volum XXIX de les Obres llatines de Ramon Llull, en el qual són editades les obres escrites pel Doctor

Il·luminat el 1290, és a dir, l'*Ars amatiua boni* (Montpeller, agost de 1290), la *Tabula huius artis* i les *Quaestiones quas quaesiuit quidam frater minor* (1290 ?). La primera i la segona d'aquestes obres són editades i pre-

sentades per Marta M.M. Romano, profesora de la Universitat de Palerm, i la tercera per Francesco Santi, director de la tesi de doctorat d'aquella i professor de la Universitat de Florència. És així com, sota la direcció del Raimundus-Lullus-Institut de la Universitat de Friburg de Brisgòvia, es va avançant amb pas ferm en la publicació de les obres llatines del savi barbat mallorquí, en un viatge que ha ultrapassat ja la meitat del camí quant al nombre de volums previstos en iniciar-se el procés d'edició.

La part més extensa del volum és ocupada per la primera de les tres obres (pàgines 1-432, les 116 primeres de les quals són d'*Introducció*), a la qual segueixen la *Nota sobre la Tabula huius artis* (pàgines 435-437) i l'edició de la tercera (pàgines 439-501, amb una *Introducció* que ocupa les pàgines 441-455).

En la seva llarga *Introducció* (pàgines 1-116) a l'*Ars amatiua boni*, la professora Romano estudia d'una manera exhaustiva els més diversos aspectes relacionats amb l'obra. El primer de tots ells va referit a la consideració de la seva gènesi i la seva difusió, en què atén de primer a les tres fases fonamentals de l'activitat literària de Llull (a les quals dóna el nom de fase intel·lectual o de concepció de l'obra, fase artesanal o de plasmació i fase mercantil o d'organització empresarial i d'introducció del producte en el mercat) i després a l'exposició de les proves de l'autenticitat de l'obra així com als avatars de la transmissió i dels exàmens sobre la doctrina soferts a partir de Nicolau Eimeric, fins a arribar a l'edició moguntina del 1737 per Ivo Salzinger. El segon apartat s'ocupa de l'estructura i dels continguts de l'*Ars amatiua boni* i té en consideració, d'una banda, el camí de l'*art* que mena a Déu (seguint, pas per pas, l'evolució i el desenrotllament de l'obra, tot descrivint-ne així mateix l'estil), i, d'una altra, les relacions d'amor entre la divinitat i la criatura humana (amb la descripció, en primer lloc, de les característiques del Déu de la mística lul·liana i, després, de l'estructuració de la criatura humana i de la relació amorosa entre

tots dos). El darrer dels apartats té en consideració, d'una banda, el text de l'obra i para atenció a la llengua en què és escrita (versions catalana i llatina) així com a les particulars «paraules estranyes» inventades per Llull per a l'expressió dels seus conceptes filosòfics, teològics i místics, i, d'una altra, a la tradició del text (amb l'anàlisi dels errors significatius, les observacions sobre l'establiment del text i l'exposició dels criteris per a l'edició).

Les pàgines 117-432 contenen l'edició de l'*Ars amatiua boni*. L'estructura del text és l'habitual en les obres de Llull: a una invocació a Déu, «*totius ueri amoris fons et origo*», segueix un pròleg en què l'autor presenta el conjunt de l'obra, situant-la en el context de l'*Ars*, i en què, a més d'exposar la intenció de lligar la voluntat «*ad amandum bonitatem amoris et amantis et amati*», parla de la necessitat que ha tingut de servir-se de mots estranys («*uerba quidem aliquando fingere nos oportet et inusitatis sermonibus mentis habitum reseruare*») així com de la doble versió (catalana i llatina) de l'obra, tot proposant, a més, que l'obra sigui traslladada «*in arabicum*» i àdhuc «*in idioma barbarum*» a fi que els sarraïns, els jueus i els pagans, com també els cismàtics i els infidels en general, puguin rebre els ensenyaments de la doctrina cristiana. A continuació és presentada la divisió del llibre. I després aquest es desenrotlla al llarg de cinc distincions: la primera sobre les figures, la segona sobre les regles, la tercera sobre les definicions, la quarta sobre les condicions i la cinquena sobre les qüestions. Crida especialment l'atenció que el capítol quart i la primera part del cinquè siguin formats per versicles a l'estil dels del *Llibre d'amic e Amat* —l'un i l'altre amplemment presents a l'*Ars amatiua boni*—, dels quals en posarem només un com a exemple: «*Potabat amicus amorem in fonte bonitatis et potestatis, ut amoroso diligere diligeret suum bonum et potentem amatum*». Segueix aquesta obra una *Tabula huius artis*, consistent en una *Nota sobre el text de la Tabula*, un text breu que va en el catàleg a conti-

nuació de l'*Ars amatiua boni*, del qual només es coneix una versió catalana. En conjunt, es tracta d'una acuradíssima labor d'edició, duta a terme amb un gran autoritat i amb un gran domini de la tècnica, amb rigorosos i contrastats criteris científics, tal com queda reflectit en el text i en el modèlic aparat de variants que l'editora recull dels dos manuscrits que contenen íntegre el text llatí i dels fragments transmesos per dos més, així com dels manuscrits en què és continguda la versió catalana i de les edicions de I. Salzinger (1737) i de S. Galmés (1933).

No menys solvent i rigorosa és l'edició de les *Quaestiones quas quaesivit quidam frater minor* duta a terme per Francesco Santi, que fa precedir el text d'una *Introducció* (pàgines 441-455) en què, després de remarcar els lligams d'aquesta obra amb l'anterior, són examinades l'autenticitat i la datació de l'obra i s'hi fan alhora unes observacions sobre la seva motivació i el seu contingut. La resta de les pàgines va dedicada, d'una banda, a descriure la tradició de l'obra, i, d'una altra, a exposar els criteris

d'edició del text. A continuació (pàgines 457-501) és editada l'obra. Sense l'acostumada invocació a Déu, el text presenta fins a trenta-dues preguntes —presumptament formulades pel «*frater minor*» al·ludit al títol, però tanmateix absent del conjunt de l'obra—, entorn de la causa primera, de Déu, de la creació, de la matèria i de l'esperit, del temps, dels àngels, dels accidents i de la substància. Igualment com en el cas de l'obra anterior, no figura a l'èplicit cap referència a l'autor i a la data de composició de l'obra.

Saludem, doncs, d'aquí estant i alhora celebrem l'aparició d'aquest nou volum de les Obres llatines de Ramon Llull, tot agraint als professors Francesco Santi i Marta M.M. Romano la seva esforçada dedicació al treball de fixació dels textos lul·lians i a la divulgació de les obres del Doctor Il·luminat entre la comunitat científica internacional.

Jaume Medina

Universitat Autònoma de Barcelona